

Van tongvarens en steenbikkertjes

Of: een nieuwe muur in het Amstelpark

Pieter van Balkum

In heemtuin "De Bedreigde Flora" in het Amsterdamse Amstelpark vind je wel veel bestrating, maar eigenlijk was er nergens plek voor een leuke muurbegroeiing. Ook in andere gedeelten van het park ontbrak muurbegroeiing omdat veel gebouwen van hout zijn en er vooral beton gebruikt is bij de aanleg van bruggen. Hierdoor ontstond bij mij het idee voor de aanleg van een muur met begroeiing. En zoals dat wel vaker gaat: goede ideeën komen tegelijkertijd op verschillende plekken naar voren. In juli 1994 verscheen "Van muurbloem tot straatmadelief", een overzicht van de diversiteit aan planten in het Amsterdamse. Hierin werd duidelijk dat Amsterdam een zeer waardevolle muurplantenvegetatie heeft die tot op dat moment eigenlijk nog niet goed beschreven was.

Daarna ben ik gaan wandelen en kijken naar de groeivoorwaarden die muurplanten lijken te stellen. De diversiteit bleek enorm. Bij een wandeling langs de kademuren in augustus 1994, leuke water- en geveltuintjes zo hier en daar meegerekend, telde ik zo'n 150 soorten!

Plan

Na mijn eerste voorstel binnen de dienst, om in de heemtuin een begroeiende muur aan te leggen, heb ik eerst een tijd niets gehoord. Ondertussen dacht ik al wel na over een goede plek voor de muur en hoe die er ongeveer uit zou moeten zien.

Het probleem was, dat dit een begroeiende muur zonder water erlangs zou moeten worden. En dat vocht dus waarschijnlijk de beperkende factor zou zijn voor de begroeiing.

Tijdens asfaltherstel in het park werd er opeens gevraagd 'of ik even aan wou geven waar de muur moest komen want dan zou zo'n grote machine wel even het asfalt wegschrapen, die was er nou toch'. Met een krijtje, denkend 'ik moet 'm niet te klein maken', heb ik zo'n 17 m uitgezet, over een breedte van ca. 1 m. Dat was in het voorjaar van 1995.

Mijn opzichter vroeg me hoeveel specie ik nodig zou hebben voor de hele muur - daarop heb ik geen antwoord kunnen geven. Ik kreeg 1 m³ trascement, 1 m³ schelpenkalk, en 3 m³ scherp zand. Van het artikel van Ger Londo "Over mortels voor muren in heemtuinen" had ik helaas nog niet gehoord, ik kende Stichting Oase nog maar net.

Daarna moesten er stenen geregeld worden. Het fundament hebben we van

gemetselde straatklinkers op 30x30-ers gemaakt. Daarna ontstond er een discussie over de vraag of de hele muur niet met straatklinkers gebouwd kon worden.

Verderop aan de Amstel lag net toevalig een bouwterrein open voor opgravingen - daar had vroeger de oude herberg "Het Kalfje" gestaan. Toen ik daar een keer ging kijken zag ik het goede materiaal voor de muur.

Het heeft daarna nog een jaar geduurd voordat het materiaal ook beschikbaar kwam, en al die tijd lag daar in de tuin

het fundament te liggen, niet echt fraai. Tot het voorjaar 1996 ben ik bezig geweest met een grove tekening van de muur. Het plan was moeilijk concreet te maken bij gebrek aan zicht op de hoeveelheid stenen en de hoeveelheid tijd die ons 'gegund' zouden worden.

Uitgangspunten bij de aanleg waren:

- * een smalle voeg, want daar verdampt een muur z'n vocht en vocht is de beperkende factor in de tuin;
- * zoveel mogelijk verschillende samenstelling van mortel gebruiken;
- * en niet iedere keer dezelfde verhoudingen hanteren;
- * stenen als een pyramide naar boven toe opmetselen zodat de neerslag die op de muur valt er in verdwijnt;
- * koemest in de specie voor de tongvarens;
- * schuilgelegenheid bieden aan dieren d.m.v. een spouw.

En natuurlijk slordig metselen, niet alles onder de specie smeren.

Aanleg

Een dieplepel heeft, nadat de archeologen klaar waren, de fundamente en

Het asfalt is weggeschrapt, het fundament ligt er.

Foto: Pieter van Balkum

De 17 m lange muur van oude stenen krijgt gestalte.

Foto: Pieter van Balkum

het andere bruikbare materiaal naar boven gebaald en met zelfladers naar de heemtuin gebracht. Daar zijn de verschillende blokken op het fundament geplaatst.

Dit zijn dus de funderingsresten van de herberg "Het Kalfje" uit de 17de eeuw. Deze hebben we intact gelaten en niet ingeplant of ingezaaid. Het losse materiaal werd gestort, de tuin was een puinzooi.

Toen begon een gespleten proces van aan de ene kant een muur metselen, dus werken met cement, het gevoel "het moet wel plakken", tegenstrijdig aan plantengroei. En aan de andere kant al een beeld moeten hebben van de plaats waar de verschillende planten moeten komen te staan terwijl er nog helemaal geen muur is, enkel een paar losse brokken stonden er. Hoe moet je dat in hemelsnaam aan elkaar breien...

In twee maanden tijd hebben wij, Caro Hollebeek en ik, de losse brokken tot een geheel proberen te maken. Wekenlang stenen losgebakt omdat er van die keiharde moderne specie op zat. En er daarna weer keiharde trasspecie opsmeren, dat geloof je toch niet! Uiteindelijk hebben we geprobeerd zoveel mogelijk de oudste stenen te gebruiken.

Betonmolen gehuurd, 's ochtends twee kruiwagens specie aanmaken en die op een één-assige trekker met aanhanger naar de heemtuin toe brengen.

Ik had al in 1995 een collectie muurplanten verzameld vanuit Frankrijk,

gedeeltelijk uit zaad opgekweekt, gedeeltelijk 'geleend', bestemd voor de toekomstige muur. Het beeld dat ik voor ogen had gekregen van de begroeiing van de muur bestond voor een groot gedeelte uit beelden van Franse muurbegroeiingen - 'droge' muurbegroeiingen uit Amsterdam kende ik toen nog niet. Inmiddels bekijk ik regelmatig de prachtige muurbegroeiing van de oude Berlageschool aan de Jozef Israëlskade in De Pijp!

De drie steenbreekvarens uit Frankrijk hebben de aanplant in de muur allemaal zeer goed doorstaan. De steenbreekvarens van de kweker hadden het wat moeilijk met de overgang van P9

naar een muur, de tongvarens en de eikvarens niet.

Van een bezoeker heb ik muurleeuwenbek gekregen en van mijn oude voorman, de vorige beheerder van de heemtuin, gele helmblom.

Overige aangeplante soorten zijn: rode spoorbloem, klein glaskruid, bergsteentijm, muurpeper, bezemkruiskruid, tripmadam, marjolein, tijm, rapunzelklokje, grasklokje, muurbavikskruid.

Daarnaast heb ik ook nog gezaaid. Een gedeelte van de muur bestaat uit een stapeling van gebroken, gewassen grindtegels afgewisseld met een laag klinkers. Tussen de lagen heb ik een kruidig mengsel gezaaid. Daarvan zijn de volgende soorten opgekomen: jacobsladder, meconopsis (schijnpapa-ver), koningskaars, donkere ooievaarsbek, muurleeuwenbek, geel nagelkruid, ruig klokje, grijskruid, knopig helmkruid, glad walstro, wilde akelei, wegdistel, mottenkruid en damastbloem.

Het gedeelte achter de muur heb ik opgehoogd met gedeeltelijk lichte kleigrond en kalkarm en kalkrijk zand.

Van een echte gradiënt is eigenlijk nauwelijks sprake door de beperkte oppervlakte, en gebrek aan licht en lucht. Op termijn zullen waarschijnlijk struiken en zoombeplanting de overgebleven ruimte opvullen.

Ontwikkeling

Naast de vele soorten die ik heb aangeplant hebben zich ook soorten spontaan

De eerste plantengroei op de nieuwe muur, voorjaar 1997. Foto: Pieter van Balkum

gevestigd zoals: brede weegbree, gestreepte witbol, Canadese fijnstraal, viltige bastaardwederik, veldereprijs, twee soorten bladmossen, parapluutjesmos en een soort die ik niet heb kunnen determineren, trosglidkruid, wilde akelei, ruig klokje, groot glaskruid, moerasspirea, reukeloze kamille en robertskruid. Allemaal indicatoren van een vochtige omgeving.

De muur heeft eigenlijk een vochtige start gekregen daar waar ik juist vocht als beperkende factor beschouwde.

Nu terugkijkend heb ik de bufferende werking van al dat puin onderschat en blijkt juist *licht* de beperkende factor te zijn voor bijvoorbeeld de vetplanten. De spontane ontwikkeling van muurbegroeiing geeft aan dat het vochtig genoeg is voor groot robertskruid en mossen. Zelfs in de zomer van 1996 en augustus 1997, toen het zo droog was - alles in de tuin stond te verdrogen - bleef de muur er fris uitzien.

De voegspecie van de funderingsblokken is boterzacht. Daarom heb ik geprobeerd sporendragende stukken steenbreekvaren in de voegen te stoppen in de hoop dat hier zaailingen uit zullen voortkomen. Niet geschoten is altijd mis, is mijn motto.

De voegen die trascement bevatten zijn nog steeds hard en soms zelfs zo hard

dat er scheuren in komen en daar willen dan gelukkig wel planten in ontkiemen.

Een gedeelte is speciaal voor de tongvarens aangelegd. Hier is met boederijstenen uit de 19de eeuw een spouwmuur gemaakt. En deze spouw is opgevuld met klei en verteerde stalmest. Op dit gedeelte begonnen al direct bladmossen te groeien en sinds een paar weken zie ik op deze stenen een soort schotelvormig donkergroen vliesje met een tongvaren-groen blaadje groeien! 'Kiemplanten' van de tongvaren??

De fauna

De fauna heeft ook geprofiteerd van de aanleg van de muur. Hoogtepunt is wel de melding dat de eekhoorn aan de muur hangend van de muurplanten zat te eten. Eindelijk is er een "*eekhoornhang-out*" in Amsterdam.

Verder wonen er nu oprollers, naaktslakken, knoopslakken, agaatslakjes, glas- en haarslakjes, duizendpoten, muizen, een soort springstaarten, en spinnen. Predatie door kippen is helaas ook het geval, de zwakste steenbreekvarens die binnen hun bereik liggen worden regelmatig begraasd. Ik vind ook regelmatig egelpoep op de muur.

Tenslotte heeft een enthousiaste slakdeskundige, Tello Neckheim, het steenbikkertje (*Helicigona lapicida*) op

de muur uitgezet. Ik heb hem overigens nog niet teruggezien.

Conclusie

De ligging van de muur heeft een weinig gebruikt gedeelte van de tuin aantrekkelijk gemaakt voor veel enthousiaste bezoekers. Laatst kreeg ik een foto van de muur van een mevrouw, die het een prachtige ontdekking vond en ... "Zo lekker dicht bij huis".

Ik zou nu wel:

- * meer met ondiepe bodems hebben gewerkt;
- * meer verschillen in de samenstelling van specie (meer leem b.v.) toepassen;
- * een beter uitgewerkt plan maken (zou e.e.a. makkelijker hebben gemaakt);
- * meer aandacht besteden aan de relatie tot de omgeving, d.w.z. licht, lucht en water. □

Pieter van Balkum

is beheerder van heemtuin "De Bedreigde Flora" in het Amsterdamse Amstelpark (voormalig Floriade-park).

Zijn adres:

Verbindingsstr. 5 hs, 1073 TJ Amsterdam, tel. 020-6793439.

Strijd tegen heermoes

In mijn nog jonge natuurtuin verlopen de ontwikkelingen in het algemeen naar wens. Een gevarieerd uitgangsmilieu levert nu, na drie jaar, al heel wat verscheidenheid in de plantengroei op. Het gaat daarbij echter niet altijd om gewenste soorten...

Dit jaar was er een explosie van heermoes (*Equisetum arvense*), vooral in het vochtige kalkgraslandgedeelte.

De bedekking van de vegetatie bedraagt hier ca. 65%. Ter plaatse is ongeveer 60 cm zand, gemengd met mergelblokken en losse mergel aangebracht in plaats van de opgeleverde 'tuingrond'. In de winterperiode, en ook nog in mei van dit jaar, heeft dit deel van de tuin een tijdlang onder water gestaan (5 à 10 cm).

Wat ik mij kan voorstellen is dat de bodem hier wat is dichtgeslagen en de heermoesexplosie in de hand heeft gewerkt. Om o.a. de parnassia niet geheel en al voor het oog verborgen te houden ben ik regelmatig bezig geweest met het uittrekken van de vele exemplaren van deze als pionier bekend staande heermoes, in de hoop de soort hiermee uit te putten. Niet met heel veel succes, vooralsnog. Ik vraag mij af wat het meest aangewezen beheer is. Zijn er onder de lezers ervaringen van een succesvolle strijd tegen heermoes bij een beheer van 1 à 2 maal maaien per jaar?

Joep van de Laar, David Ben Goerionstraat 3, 3573 XL Utrecht